

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ
ШЛЯХОМ ПЕРЕГОВОРІВ**

студентки 2 курсу, 4 м групи,

спеціальності 081 «Право»,

спеціалізації

«Комерційне право»

Павлюченко Анастасії Юріївни

Науковий керівник

к.ю.н., доц.

Можайкіна Олена Станіславівна

Гарант освітньої програми

д.ю.н., доцент

Гончаренко Олена Миколаївна

Київ-2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕГОВОРІВ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ	
1.1. Переговори як альтернативні способи вирішення корпоративних спорів.....	7
1.2. Особливості вирішення корпоративного спору шляхом переговорів.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПЕРЕГОВОРІВ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ	
2.1. Нормативно-правове регулювання медіації та переговорів в Україні.....	32
2.2. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації і переговорів.....	40
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- Господарський кодекс України – ГК України
- Господарський процесуальний кодекс України – ГПК України
- Вищий господарський суд України – ВГСУ
- Кодекс адміністративного судочинства України – КАС України
- Конституційний суд України – КСУ
- Національна асоціація адвокатів України – НААУ
- Національна асоціація медіаторів України – НАМУ
- Цивільний процесуальний кодекс України – ЦПК України
- ЮНСІТРАЛ – Комісія ООН з міжнародного торгівельного права, яка впровадила певні наративи в альтернативних способах вирішення трудових спорів
- ADR – Alternative dispute resolution (альтернативне вирішення спорів)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день питання альтернативних засобів вирішення спорів на противагу судовій процедурі захисту прав та законних інтересів досить актуальне. Оскільки судовий процес, незважаючи на судову реформу 2016 року, досі має велику кількість проблемних аспектів, до яких слід віднести: сумніви щодо об'єктивності судів, тривалий процес розгляду справ, бо наразі обсяг роботи обраних суддів вражає своїм масивом, ефективність реалізації судових рішень тощо.

В Україні питання законодавчого регулювання альтернативних засобів вирішення спорів не одноразово порушувалося у Верховній Раді України, але до теперішнього часу медіація, як вид вирішення конфлікту, не є врегульованим де-юре. Незважаючи на відсутність в аспекті законодавчого регулювання, ми маємо досить поширену практику використання медіації при вирішенні корпоративних спорів, зокрема.

Актуальність обраної теми зумовлюється також успішною практикою зарубіжних країн, які вже визнали такий спосіб вирішення спорів не тільки в досудовому форматі, а й в позасудовій формі. Країни Європейського Союзу, США та багато інших держав використовують медіацію та переговори у вирішенні корпоративних спорів, у той час як в Україні це питання залишається на етапі становлення.

Підґрунтям для подальшого дослідження стали роботи українських вчених-правників: І.Бабецька [34], А.Бугайчук [37], Н.Бондарчук [37], О.Вінник [39], Г.Єрмоєнко [45], Г.Ільющенко [47], О.Кармаза [48], М.Карташов [49], Т.Кисельова [51], Н.Мазаракі [62], Л.Махова [65], А.Шеремет [80], І.Ясиновський [83] та інших.

Мета дослідження. Автор випускної кваліфікаційної роботи ставив за мету проведеного дослідження - прийти до висновків теоретичного характеру та розробити рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України у

сфері альтернативного вирішення міжнародних комерційних спорів за допомогою переговорів.

Для досягнення позначеної мети були поставлені такі **завдання**:

- дослідити правові особливості визначення таких понять, як медіація та переговори;
- надати правову характеристику корпоративному спору: поняття, особливі риси;
- надати правову характеристику правовому регулюванню в Україні медіації та переговорів;
- вивчити досвід інших держав, зокрема держав Європейського Союзу та США щодо правового регулювання медіації та переговорів;
- виявити недоліки, суперечності, прогалини, колізії в законодавстві України, які стосуються правового регулювання альтернативних видів вирішення корпоративних спорів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини сфері альтернативних методів врегулювання спорів.

Предметом дослідження в роботі є вирішення міжнародних комерційних спорів шляхом переговорів.

Методами дослідження стали діалектичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-логічний, системно-функціональний методи та інші методи.

При виконанні кваліфікаційної роботи був використаний порівняльно-правовий метод, який застосовувався з метою вивчення вітчизняного та зарубіжного законодавства в аспекті регулювання альтернативних видів вирішення корпоративних спорів. За допомогою історико-правового та діалектичного методів вдалося дослідити розвиток альтернативних видів вирішення корпоративних спорів. Із застосуванням формально-логічного методу була опрацьована наукова література стосовно теми дослідження і аналізувалась судова практика щодо корпоративних спорів.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні основних

проблем правового статусу альтернативних видів вирішення корпоративних спорів в Україні та закордоном, виявленні недоліків, розбіжностей законодавства щодо унормування процедури заснування товариствами позасудових методів вирішення спорів і наведенні пропозицій щодо удосконалення українського законодавства про медіацію та переговори.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Медіація як альтернативний спосіб вирішення корпоративних спорів», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення господарської діяльності».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові знання з історії розвитку та функціонування інституту медіації та переговорів. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе чотири підрозділи, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 68 сторінок. Список використаних джерел складається з 118 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕГОВОРІВ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ

1.1. Переговори як альтернативний спосіб вирішення корпоративних спорів

Медіація є гнучким, добровільним, конфіденційним та ще не врегульованим питанням де-юре в Україні. Незважаючи на велику кількість законодавчих пропозицій у Верховній Раді України щодо нормативного врегулювання цього питання. Незважаючи на відсутність в аспекті законодавчого регулювання, медіація де-факто існує з огляду на пропоновані послуги юридичних фірм в Україні.

Медіація походить від латини і трактується як посередництво – *mediatio*. Її можна тлумачити як альтернативний вид вирішення спору за допомогою посередництва для досягнення оптимального рішення між сторонами конфлікту. Характерною рисою підкреслимо те, що переговори ведуться/керуються третьою особою, що не є зацікавленою у корпоративному спорі, а лише сприяє вирішенню найбільш вигідного для обох сторін вирішення конфлікту [35, с. 138].

О.Бігняк зауважив, що медіація надає можливість учасникам корпоративного конфлікту не тільки вирішити суперечку, а й – домовитись про мирне існування в майбутньому [35, с. 138]. Медіація є методом залучення професійних осіб, які своєю діяльністю мають сприяти примиренню сторін [35, с. 132]. Медіація є формою врегулювання конфлікту, але базуючись на законодавстві України, арбітраж не може розглядати корпоративні спори, які підсудні господарським судам відповідно до ст. 6 Закону України «Про третейські суди» [13].

В.Мотиль у своїй роботі визначив, що медіація – це «структурний конфіденційний процес, в якому сторони добровільно за допомогою одного або декількох медіаторів на взаємній основі прагнуть вирішити конфлікт» [68, с. 46].

А.Бугайчук зазначала, що медіація – це «узгоджувальна процедура, процес, у якому третя сторона консультиє сторони спору з метою досягнення ними компромісу, що має влаштувати обидві сторони» [37, с. 209; 83, с. 8].

М.Карташов у своєму дослідженні звернув увагу на міжнародну практику використання цього альтернативного способу та його перспективи розвитку в Україні, зокрема, автор виділив, що медіація є найкоротшим шляхом для порозуміння сторін та взаємовигідного вирішення корпоративного конфлікту [49, с. 15]. Також науковець виділив, що нині близько 5% досягнутих домовленостей внаслідок медіації залишаються у стані не виконання [49, с. 13].

Т.Коваленко відокремила декілька типів медіації:

- Позасудова медіація: повна незалежність від судового розгляду справи;
- Присудова медіація: певна координація з судом;
- Медіація в межах судового процесу: локальний та персональний зв'язок із судом та діями, що здійснюються в межах судового розгляду справи [52, с. 17].

Це значною мірою показує перевагу для бізнесу, захисту прав інвесторів тощо. Для законодавчого врегулювання цієї категорії автор виділив дві найголовніші причини для прийняття закону щодо медіації:

- створення дієвого механізму правової держави;
- надання громадянам гарантій та єдиного нормативного підходу до розуміння цієї процедури [49, с. 14].

С.Сергеева стверджує, що медіація, в першу чергу, є методом позасудового врегулювання спору шляхом переговорів [71]. Н.Мазаракі зазначає, що «медіація – процедура, в якій медіатор систематично сприяє комунікації між сторонами конфлікту або спору для досягнення взаємоприйняттого розв'язання конфлікту або вирішення спору» [62, с. 95]. О.Кармаза стисло, але ґрунтовно дотримується такого тлумачення, як «медіація є альтернативною процедурою врегулювання спорів із залученням медіатора» [48, с. 13].

На нашу думку, цей альтернативний засіб вирішення корпоративних спорів став поширеним серед компаній та інших суб'єктів господарювання через сумніви щодо об'єктивності та незалежності суддів, порівняно з судовим процесом більш швидшою за тривалістю процедурою, бажанням дійти до консенсуса, а не до наступної інстанції для оскарження, великими судовими витратами та потребою в демократичному і більш гнучкому інструменті.

Медіація у сфері вирішення корпоративних спорів має низку переваг, до яких науковці відносять:

- Конфіденційність;
- Добровільність;
- Економія часу та коштів;
- Виграшне рішення для обох сторін;
- Гнучкість процедури [45; 69, с. 35]

В.Матат зауважує, що медіація можлива для корпоративних спорів у разі, якщо сторонами є компанії, їх акціонери, в основі конфлікту лежать особисті відносини, що дає емоційне забарвлення, сторони зацікавлені в конфіденційності, головним є не претензії про минуле, а майбутні інтереси по бізнесу [64, с. 141].

На наш погляд, такі умови є доволі суб'єктивними, оскільки сторонами можуть бути інші учасники товариства, відносини будуть не особисті, а суб'єктивні, як наголошують інші дослідники, а головним залишається домовленість та улагодження конфлікту [58, с. 486].

О.Кармаза у свою чергу дійшла до висновку, що в Україні не відбувається широке використання альтернативних способів вирішення спору, оскільки вони перебувають на стадії становлення та розвитку. Ми не можемо погодитись з цим твердженням з огляду на наступні аргументи:

- Фактично, відповідні інститути вдало діють та пропонуються юридичними особами, фізичними особами підприємцями або тими, хто займається незалежною професійною діяльністю для оптимізації вирішення корпоративних спорів;

- медіація перетворилась на професію, яка поширюється серед юристів; це зумовлює попит на отримання сертифікату на здобуття навичків медіатора;
- діють самоврядні органи на кшталт НАМУ, яка не надає послуги медіації, але представляє інтереси медіаторів та виконує інші функції в організаційній, науково-просвітницькій та інформаційній сферах, Українського Центру Медіації, що створений при Києво-Могилянській академії [48, с. 14].

Переговори використовуються в нормативно-правових актах України, але не має закону, який би дав визначення цьому поняттю та його співвідношення з медіацією. В Цивільному кодексі України, наприклад, використовується поняття переговорів для укладення правочину, в Законі України «Про публічні закупівлі», згадується це поняття для домовленостей щодо закупівель [10]. Тобто дане поняття є у вжитку, але не визначено як категорія, що дає нам змогу сказати: переговори використовуються для домовленостей.

Переговори посідають позицію на рівні з арбітражем (третейським судом) та медіацією. Прямі переговори за своїм змістом повністю збігаються з медіацією, оскільки остання є структурованими за певними принципами та правилами переговорами. Відмінністю є те, що переговори є найпростішим альтернативним способом, оскільки сторони конфлікту не залучають нейтральну сторону – посередника, тож врегульовують спір самостійно. Переговори, на думку багатьох науковців, є процедурою, де учасниками є дві сторони без залучення інших осіб [66, с. 89].

Консиліацію також виділяють як альтернативний спосіб вирішення корпоративних спорів, яка полягає в переговорах сторін за участю третьої особи-консиліатора, який має більше повноважень в порівнянні з медіатором, тож може пропонувати низку варіантів сторонам конфлікту для його вирішення [66, с. 90].

О. Кармаза стверджує, що переговори є найпоширенішою процедурою вирішення спору і використовуються в законодавстві, але досі немає чіткого розмежування медіації та переговорів де-юре, поки цей термін полягає в домовленості [48, с. 13]. На нашу думку, переговори, як і медіація не мають

формальної процедури домовленостей, що може як затримувати процес, так і прискорити його, завдяки організації процесу юристами компанії тощо.

Якщо немає законодавчо визначеної процедури переговорів, а лише саморегульований формат перемовин, який полягає в тому, що сторони конфлікту самі узгоджують коло питань, що пов'язані з їх корпоративними правами, то цей процес альтернативного вирішення може затягнутися на тривалий час.

Деякі науковці стверджують, що переговори не можна відносити до категорії альтернативних способів вирішення корпоративних спорів, адже не має третьої сторони, але, на нашу думку, за наявності юристів такий вид є альтернативою медіації та іншим способам, оскільки сторони можуть використовувати різні види розгляду конфлікту, в тому числі і звернутися зразу до суду. Через те, що переговори не мають законного врегулювання, певних законодавчих меж щодо їхньої організації, це дає більшу свободу сторонам корпоративного спору.

Розглянувши понятійний апарат медіації та переговорів, можна виділити їхні характерні особливості. Стосовно спільних рис, слід зазначити, що дані види альтернативних спорів, зокрема, в корпоративній сфері, об'єднує гнучкість, доступність, економія часу та коштів, принцип диспозитивності, конфіденційності, добровільності виконання домовленостей, вони обидва є альтернативними видами вирішення корпоративних спорів, що мають своїм завданням – досягнення взаємовигідного рішення для сторін спору за допомогою спільної комунікації – діалогу.

І переговори, і медіацію об'єднує те, що обидва види альтернативного вирішення спору є не врегульованими на законодавчому рівні, що призводить до ускладнення обов'язковості виконання медіаційної угоди. Однак на рівні корпоративного управління можуть прийняти внутрішні правила щодо притягнення до відповідальності тих, хто ухиляється від виконання домовленостей, та передбачити відповідні санкції.

Щодо відмінностей; переговори на відміну від медіації здійснюються без третьої особи – медіатора, посередника, тоді як особливістю медіації є

використання послуг медіатора, який має сприяти досягненню консенсусу між сторонами конфлікту. Медіатор має не зловживати своїм становищем і забезпечувати баланс сил учасників спору.

Корпоративні спори з огляду на зарубіжну практику найчастіше вирішуються саме в позасудовому порядку, бо це не включає великі судові витрати, держава законодавчо врегульовує процедуру та сторони мають більше шансів дійти до консенсусу, ніж за допомогою участі арбітра.

Внаслідок аналізу діяльності ООН, членом-засновницею якого є Україна з 1945 року, маємо можливість зазначити медіацію як посередництво на ряду з переговорами вперше в ст. 33 Статуту ООН: сторони, які беруть участь в будь-якій суперечці, продовження якого може загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні перш за все намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод або іншими мирними засобами за своїм вибором [6].

Запровадження цього інституту розпочалося після ратифікації у 2008 році Директиви 2008/52/ЄС Верховною Радою України, яка у пункті 8 зазначає: положення цієї Директиви повинні застосовуватися тільки до посередництва в транскордонних спорах, але ніщо не повинно перешкоджати тому, щоб держави-члени застосовували б їх також і до процесів посередництва всередині держави; слід вказати, що ця Директива не містить жодних відомостей про особливості розгляду корпоративних спорів [3].

У 2019 році Міністром юстиції України П. Петренко було підписано Сінгапурську конвенцію про медіацію, яка покликана посприяти національному закріпленню альтернативного способу вирішення комерційних конфліктів. Для подальшої її ратифікації треба прийняти спеціальний закон для регулювання сфери застосування медіації, наразі в Україні зареєстрований Проект Закону України «Про медіацію», що був прийнятий в першому читанні в липні 2020 року [33].

Цей законопроект визначає медіацію як «добровільну, позасудову, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [33].

Корпоративні спори входять в юрисдикцію господарських судів відповідно до частини 3 ст. 20 ГПК України, яка містить перелік спорів: «справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником; справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах» [9].

Корпоративне життя посідає важливе місце в функціонуванні економічно розвинутого суспільства. Корпоративні спори і їх вирішення прямо пов'язані з рівнем довіри інвесторів та інших учасників, залучених у сферу бізнесу, до судової системи, яка викликає багато питань через низку своїх недоліків.

Медіація як спосіб альтернативного вирішення корпоративних спорів покликана за невеликий час задовільнити інтереси двох сторін, а не визнати права та задовільнити корпоративні інтереси однієї, як це відбувається в судовому процесі.

Щодо корпоративних спорів, слід зазначити, що вони не можуть бути розглянуті третейським судом, міжнародним комерційним арбітражем, а виключно господарськими судами.

Якщо питання корпоративного спору стосується правочинів щодо акцій, часток, паїв та інших корпоративних прав юридичної особи, то такі заборони відсутні. У спрощеному провадженні не можуть бути розглянуті спори, що виникають із корпоративних відносин та правочинів, пов'язаних з корпоративними правами. Тож у разі, якщо сторони мають бажання вирішити суперечливі питання корпоративного характеру більш оптимізаційно, доцільно було б звернутися до альтернативних видів вирішення спору.

В Україні існує неоднозначна підтримка медіації зі сторони адвокатів, оскільки Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ) неодноразово підтримувала та створювала конференції та інші заходи щодо цієї тематики. Був створений в НААУ Комітет з питань медіації для створення певного підґрунтя з метою сприяння обізнаності в цій тематиці, який станом на 2021 рік був реорганізований в Комітет з питань альтернативного врегулювання спорів, що діє в складі НААУ [86].

У свою чергу Всеукраїнська громадська організація «Асоціація адвокатів України» також має комітет з медіації, мета якого пов'язана з розробкою нового проекту закону про медіацію, з урахуванням минулого досвіду, розробкою вимог до медіаторів, визначення істотних умов медіаційної угоди та порядку їх виконання [85].

З іншого боку, на юридичному ринку відчувається загроза щодо посередництва у зв'язку з вірогідністю втрати клієнтів, тому надавачі юридичних послуг вдаються до маркетингових засобів, інтегруючи медіацію до переліку можливих послуг, що може надати адвокат.

Медіація хоча і не регулюється спеціальним законом в Україні, поступово визнається в інших нормативно-правових актах: Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), ГПК України та Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). На нашу думку, медіація є сукупністю послідовних етапів для досягнення певної мети: приєднання до цієї процедури, обговорення проблеми, пошук та розробка можливих рішень задля вирішення спору та урегулювання його за допомогою укладання угоди.

Медіація та переговори як самостійні види альтернативного вирішення корпоративного спору знаходяться на стадії становлення, вони мають низку переваг, які заохочують учасників корпоративного спору звертатись до цих процедур: економія часу та коштів, конфіденційність, можливість задоволення інтересів двох сторін спору.

Щоб переговори або медіація стали елементом корпоративного управління, слід визнати їх в корпоративних документах: внутрішніх правилах тощо, корпоративній політиці товариства/компанії.

Для суб'єктів господарювання є важливим елемент саморегулятивної функції щодо запобігання корпоративних спорів завдяки діяльності ради, що має здійснювати певні функції стосовно корпоративного управління та оперативного вирішення спорів.

Задля того, щоб суперечки не вплинули на репутацію компанії має бути прописана корпоративна культура та залучені посередники, якщо переговори не дали раціонального зерна. Забезпечення механізмів альтернативного вирішення спорів в корпоративній сфері є запорукою протидії зовнішніх спорів та оперативному розв'язанню конфліктів.

Для бізнесу медіація в корпоративній сфері є дійсно ефективним способом вирішення через низку підстав, що відносять практики: врахування інтересів сторін, мінімізація збитків та витрат, наявність вибору та контроль за процесом, збереження конфіденційності і репутації [70].

Для ефективного використання медіації та переговорів має бути вирішена низка питань на законодавчому рівні: строки зупинення, переривання строку позовної давності внаслідок переговорів та медіації, відповідальність сторін у разі невиконання домовленостей, строки та вимоги проведення, а також вимоги до оформлення угод за результатами переговорів, медіації, а також визначити порядок отримання професії медіатора.

На нашу думку, законодавець має прийняти Проект Закону України «Про медіацію» № 3504 від 19.05.2020, який би зміг законодавчим врегулюванням медіації розвантажити суди, наблизити Україну до стандартів європейських країн, ратифікувати Сінгапурську конвенцію про медіацію (по суті стала першою багатосторонньою угодою) задля полегшення визнання і дотримання угод внаслідок процедури медіації. Сінгапурська конвенція за своїм змістом дає певні орієнтири для законодавчого закріплення медіації, її форм, принципів то що, які можуть стати корисними для національної нормативної системи.

1.2. Особливості вирішення корпоративного спору шляхом переговорів

Корпоративні відносини за законом – частина 3 ст. 167 Господарського кодексу України (далі – ГК України) являють собою відносини, що виникають, змінюються, припиняються щодо корпоративних прав [8]. До корпоративних прав законодавець відніс права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами за частиною 1 ст. 167 ГК України. Таким чином, законодавство кваліфікує корпоративні відносини лише через їхній взаємозв'язок з корпоративними правами [13].

Верховна Рада України почала процес врегулювання комерційної сфери законами про підприємство, власність, господарські товариства та ін., у той час, коли корпоративні відносини були визнані на законодавчому рівні. Слід зазначити, що корпоративне право, як самостійна галузь не існує в Україні, але її розглядають як складову господарського права. Таким чином, корпоративні відносини регулюються нормативно-правовою базою господарської сфери.

Корпоративні відносини за думкою А.Смітюх є важливою складовою господарських відносин, оскільки господарські товариства складають більше половини юридичних осіб, що створені та діють в Україні. Тож, корпоративні відносини є основою контролю над засобами виробництва та отримання економічної вигоди з господарської діяльності [74].

В.Щербина, аналізуючи правову природу корпоративних відносин, дійшла до висновку, що це питання є доволі дискусійним, бо корпоративні правовідносини існують на стику цивільного та господарського права; вони нерозривно пов'язані з організаційно-господарськими та майново-господарськими відносинами [81, с. 13; 82, с. 26].

До організаційно-господарських відносин належать ті, що складаються між засновниками, учасниками товариств, організацій та ін., до майново-господарських – належать ті, що утворюються між учасниками товариств та самим товариством щодо прибутку, його розподілу, щодо відчуження часток у статному капіталі, щодо виконання зобов'язань.

У свою чергу, О.Вінник вважає, що корпоративні відносини виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю засновників, учасників та інших опосередкованих осіб, що беруть участь в корпоративних відносинах: кредитори, уповноважені органи, споживачі та ін. Така позиція науковця є досить суперечною, адже велика кількість суб'єктів корпоративних відносин може призвести до визнання будь-яких правових відносин корпоративними у разі наявності суб'єкта, що володіє корпоративними правами [39, с. 28].

І.Бабецька у своїй науковій статті узагальнила різні підходи до трактувань корпоративних відносин і дійшла висновку, що корпоративні відносини – врегульовані правом (нормами) та установчими документами суспільні відносини, що виникають між засновником суб'єкта господарювання і відповідною юридичною особою «в результаті реалізації ними засновницьких прав, а також відносини між учасниками, які складають» [34, с. 153].

О.Колянко виділяє, що державне регулювання корпоративними відносинами можна поділити на два періоди до 1998 року і після, оскільки до 1998 року відбувався процес становлення корпоративного управління як самостійного інституту. Після ж 1998 року розпочався етап запровадження світових стандартів та встановлення останніх в правовій базі України для поліпшення національної системи корпоративного управління, тому що в цьому році була прийнята низка нормативно-правових актів, що мала на меті гармонізувати систему управління корпоративними правами [57, с. 28].

Корпоративні відносини є певним симбіозом ознак різних галузей права: цивільного, господарського, трудового, адміністративного права, але законодавець узагальнює ці особливості – корпоративні спори вирішуються у

господарській площині. Як визначає ГК України у частині 3 ст. 167: корпоративні відносини виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав [4].

Деякі науковці виділяють, що до корпоративних прав відносяться не лише права, що виникають щодо наявної юридичної особи, але й права, що виникають у процесі її створення [42, с. 90]. Г.Вронська зазначає, що до корпоративних прав відносяться як майнові (право на частку прибутку, право на оплату вартості майна при виході з товариства тощо), так і немайнові права (брати участь в управлінні справами товариства, виходу з товариства тощо), визначені в законі та установчих документах [41].

Можна виділити, що внутрішні корпоративні правовідносини виникають між учасниками товариств та різними органами суб'єкта господарювання, зовнішні ж можуть проявлятися як в приватно-правовій площині: цивільній, трудовій, так і – в публічно-правовій: адміністративній, фінансовій та ін.[63, с. 63].

Зокрема, Р.Колосов у своїй роботі виділив комплексний характер цих відносин, які є неоднорідними за змістом, тож можуть регулюватися різними галузями права як на локальному, так і на державному рівнях [56, с. 38].

Таким чином, науковці виділяють: корпоративним правовідносинам комплексний характер, пов'язаний з тим фактом, що ці відносини включають в себе цивільні, адміністративні, трудові права і обов'язки учасників. Ці відносини поділяють на внутрішні та зовнішні, які складають певний плацдарм для виникнення спорів, що і складає предмет дослідження.

Спори у корпоративних відносинах можуть мати як майновий, так і немайновий характер, що створює дихотомію правового характеру цих спорів. Корпоративні конфлікти, на нашу думку, призводять до спорів, які можна вирішити як в адміністративному, так і в судовому порядку. Невирішеним питанням залишається визначення категорії корпоративного спору, який де-юре так і не є встановленим станом на 2021 рік.

Оскільки корпоративний спір є похідним від правового спору, то він має ті ж характерні риси, що й останній: існування/припущення матеріальних правовідносин, суб'єктивний інтерес та ін.

Також виділяють, договірні та позадоговірні спори в корпоративній сфері, що відрізняються підґрунтям конфлікту: одні виникають з засновницької угоди, а інші – внаслідок порушення прав та інтересів в корпоративних відносинах.

За суб'єктами: між учасниками юридичної особи, між суб'єктом господарювання та його учасником. За об'єктом розрізняються щодо майнових та організаційних корпоративних прав.

Корпоративний спір за своєю суттю є певною розбіжністю між сторонами конфлікту, що виникає в процесі створення, діяльності, ліквідації компанії, а також під час управління цією юридичною особою. Корпоративний спір є видом економічного спору та включає в себе різноманітні майнові та немайнові питання щодо різних галузей права, що зумовлює відсутність єдиного визначення цього поняття. Законодавець оминає встановлення в законі категорії «корпоративний спір», на доктринальному рівні це питання також залишається дискусійним.

Як і будь-який правовий спір, корпоративний належить до певної правової сфери між рівними за правами учасниками. Корпоративний спір виникає щодо набуття, здійснення та/або припинення корпоративних прав та інтересів учасників корпоративних відносин.

Найчастіше спори в корпоративній сфері пов'язані з:

- Оскарженням рішень органів юридичної особи;
- Визнанням правочинів щодо переходу прав на акції та частин в статутному капіталі;
- Припиненням повноважень певних осіб в органах управління юридичної особи;
- Визнання рішень зборів учасників суб'єкта господарювання;
- Визнання договорів/угод недійсними, що були укладені юридичною особою.

Корпоративний спір є різновидом правового спору; правовий спір можна визначити як категорія в процесуальному праві, матеріальному праві або ж в комплексі: юридичний конфлікт, де кожен з учасників правовідносин захищає свої суб'єктивні права. Правовий спір поділяється за своєю правовою природою на публічний та приватний. Корпоративні спори, на нашу думку, мають приватно-правовий та публічно-правовий характер, тож є правовими спорами, що в залежності від предмету спору відносяться до приватного чи публічного права.

Поняття корпоративного спору, його характерних ознак знаходиться на рівні наукового, а не нормативно-правового підґрунтя, оскільки багато науковців досліджували це питання. Зокрема, О.Бігняк визначив, що корпоративний спір не можна відносити до господарського, оскільки він виникає не між суб'єктами господарювання, а – між учасниками корпоративних відносин з приводу набуття, здійснення та припинення їхніх прав та інтересів в матеріальній та організаційній площині. Автор наголошує, що даний вид спорів не є господарським та має тлумачитися видом економічного, але не, тому що виникає між учасниками корпоративних, а не господарських відносин, і не з приводу господарської діяльності, а щодо матеріальних, організаційних правовідносин стосовно набуття, здійснення, припинення корпоративних прав та інтересів [35, с. 283].

О.Боднарчук, К.Починок у своїй роботі стверджували, що корпоративний спір є економічною суперечкою, конфліктом, який виник між економічною організацією та його учасниками, вони мають бути розмежовані на законодавчому рівні від цивільних, трудових відносин, а також публічно-правових спорів, де останні мають вирішуватись в адміністративному суді [90, с. 42].

Корпоративні спори можуть мати як приватно-правовий, так і публічно-правовий характер в залежності від сфери виникнення конфлікту. Однак, доречною є думка захисту ідеї саме комплексного характеру, а не віднесення спорів до певної галузі, оскільки корпоративні спори також підвідомчі господарському суду, але припускати те, що вони належать до господарських спорів лише через їхню підвідомчість (ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)) не є доцільним [9].

Науковці виокремлюють, що корпоративні конфлікти можуть чіпати публічні інтереси учасників спору, наприклад, на ринку цінних паперів, у сфері економічної конкуренції внаслідок економічної концентрації, порушення законодавчих процедурних та матеріальних вимог [35, с. 125].

Аналіз ускладнюється й тим, що корпоративні спори через свою неоднозначність та невизначеність призводять до дискусій, адже науковці займають полярні думки щодо цього питання. На думку Я.Марущака коректним засобом відокремлення видів відносин, що виникають у корпоративному праві, є проведення їхнього поділу за суб'єктами, які є учасниками в товаристві [63, с. 66].

Можна сказати, що й корпоративні спори слід виділяти саме за суб'єктним складом, до якого науковці відносять і приватні підприємства, і фермерські господарства, і адвокатські, господарські, громадські об'єднання, і господарські товариства, і засновників (-ка), учасників, акціонерів, членів організацій корпоративного типу, посадових осіб та учасників, які вибули зі складу юридичної особи [55].

О.Ковалишин у своїй статті зауважив, що слід аналізувати дану категорію, виходячи з методу дедукції (від загального до окремого), тож корпоративний спір має мати ті ознаки, що й правовий, таку ж думку підтримують й інші науковці [53, с. 113].

Л.Мелех, О.Візняк проаналізувавши різні критерії класифікації корпоративних відносин та спорів дійшли висновку, що законодавство регулює цю сферу лише частково, оскільки «дає змогу ... законними способами здійснювати корпоративні захоплення шляхом зловживання правом, використання прогалин та колізій» [67, с. 143]. З цим не можна не погодитись, адже судова статистика дає змогу сказати, що кількість корпоративних конфліктів зростає, а механізм протидії цьому потребує змін.

О.Бігняк визначає особливості корпоративного спору в об'єкті цього спору – корпоративних правах, формалізованому складі, симбіозі загального та приватного інтересу, а також – спеціальних нормах щодо їх врегулювання, ускладненому процесі вирішення [35, с. 288; 75, с. 105].

Деякі дослідники вважають, що корпоративні спори – це корпоративні конфлікти «у відносинах акціонерів товариства, акціонерів та менеджменту суспільства, інвесторів та суспільства, який призводить або може призвести» до низки обставин, до яких належать порушення прав учасників корпоративних відносин, норм законодавства та ін. [43, с. 350].

О.Сосула стверджує, що корпоративними є ті спори, що виникають між суб'єктом господарювання та учасником (засновником, акціонером, членом) такої юридичної особи з приводу створення, діяльності, управління та припинення цієї юридичної особи [75, с. 174].

Науковці стверджують, що корпоративний спір «виникає з приводу матеріальних правовідносин між юридично рівними учасниками» [50, с. 16].

На доктринальному рівні зустрічається думка, що корпоративні спори є внутрішніми проблемами підприємств, які зустрічаються в судовому процесі через розбіжності між учасниками корпоративних відносин щодо корпоративних прав [38, с. 113].

Науковці вважають не обов'язковою ознакою корпоративних спорів наявність матеріальних правовідносин між учасниками конфлікту. Однак, характеризуючою такі спори є реальність, а не припущення, передумовою може бути як припущення про існування, так і припущення про порушення відповідних корпоративних прав [38, с. 113].

Корпоративні спори відносять до виключної підсудності господарських судів відповідно до частини 6 ст. 30 ГПК України та не можуть бути розглянуті за допомогою новели 2017 року – спрощеного позовного провадження згідно з п. 3 частини 4 ст. 247 ГПК України [9].

В практиці країн Європейського Союзу корпоративні спори можуть розглядатися арбітром або за участю посередників - медіаторів. Ф.Джемілова вважає, як і більшість науковців, що було б доцільним законодавчо закріпити процесуальні аспекти медіації, яка ефективно застосовується на міжнародній арені [43, с. 352].

Взагалі, питання арбітрабельності корпоративних спорів залишається дискусійним, оскільки в нашій правовій системі закріплена господарська підвідомчість цієї категорії. Але існує можливість за наявності арбітражної угоди між юридичною особою та її учасниками розгляду корпоративного спору в міжнародному комерційному арбітражі, як зазначають дослідники [78].

Корпоративні спори мають низку своїх особливостей: виникають між юридичною особою та її учасником, між власниками, учасниками, акціонерами суб'єкта господарювання, об'єктом спору є порушення суб'єктивних корпоративних прав (майнові/організаційні), створюють юридичну перешкоду для подальшого здійснення корпоративних прав, механізм урегулювання корпоративного спору визначається в статуті, неможливість розгляду в спрощеному провадженні, третейським чи міжнародним комерційним арбітражним судом, розглядаються виключно господарськими судами за місцем знаходження суб'єкта господарювання.

В нормативній базі нашої держави відсутній вичерпний перелік спорів, які можна вважати корпоративними, але надаються певні винятки, що не можуть підпадати до цієї категорії: визнання недійсними установчих договорів, щодо частки у статутному капіталі, про визнання установчого договору недійсним, спори, пов'язані з виходом, виключенням учасника з господарської організації та ін.

Дослідниками було виокремлено топ справ за 2020 рік, які виникають у сфері корпоративного права, до них належать: оскарження дійсності частини корпоративного договору, строків внесення додаткового вкладу в капітал товариства з обмеженою відповідальністю, зміни керівника фонду, вимога виплати дивідендів, відшкодування збитків, завданих посадовою особою [54].

В Україні відсутня обов'язковість досудового врегулювання: рішенням КСУ було встановлено, що «право особи на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом» [19].

Хоча ст. 124 Конституції України визначає, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору, у свою чергу

зміни до процесуального законодавства в 2017 році, які були схвалені КСУ рішенням від 20 січня 2016 року, встановили, що позовна заява має містити відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору згідно з пунктом 6 частини 3 ст. 162 ГПК України [1; 9; 18]. У разі відсутності доказів вжиття таких заходів згідно із пунктом 6 частиною 5 ст. 174 ГПК України позовну заяву можуть повернути [9].

Суддя Верховного Суду Г.Вронська виділила такі процесуальні характерні риси корпоративних спорів, як:

- Розгляд виключно господарськими судами відповідно до ст. 20 ГПК України;
- Розгляд виключно за місцезнаходженням юридичної особи відповідно до ст. 30 ГПК України;
- Неможливість передачі на розгляд до третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу за винятком передбачених справ у ГПК України згідно зі ст. 22 ГПК України;
- Наявність спеціальних умов щодо застосування заходів забезпечення позову згідно зі ст. 137 ГПК України [40].

До найбільш поширених категорій справ щодо корпоративних спорів за 2018 рік було віднесено такі корпоративні спори:

- Діяльність органів управління товариства;
- Права на акції, частку у статутному капіталі;
- Визнання недійсним установчих документів, внесених змін до них, а також договорів (господарських), які пов'язані з корпоративними правами, зокрема, з їхньою реалізацією;
- Оскарження рішення (-нь) загальних зборів товариств, органів управління;
- Відшкодування збитків (похідні позови – вимога про відшкодування коштів-збитків, що були завдані підприємству посадовою особою бездіяльністю або його діями);
- Внесення змін у реєстр акціонерів та оскарження дій реєстратора [40].

В.Теслюк у своїй роботі наводить перелік поширених категорій корпоративних спорів, до яких належать такі предмети спору, як:

- Визнання недійсним рішення загальних зборів учасників товариства;
- Частка у статутному капіталі;
- Визнання недійсності статуту;
- Внесення змін до установчих документів;
- Виплата дивідендів;

Стягнення вартості частини майна товариства, пропорційно до частки учасника в статутному фонді підприємства [77].

Законодавство не містить чіткої класифікації корпоративних спорів, але для встановлення певних особливостей застосування права при розгляді корпоративних справ було б доцільно проаналізувати діяльність касаційної інстанції. За 2020 рік проаналізувавши судову практику в цій сфері, С. Луговий систематизував за поширеністю та новизною корпоративні справи, до яких було віднесено:

- Оскарження дійсності частини корпоративного договору;
- Щодо строків внесення додаткового вкладу в капітал товариства з обмеженою відповідальністю;
- Щодо вимоги до приватного акціонерного товариства з приводу виплати дивідендів;
- Оскарження рішення загальних зборів і вимоги державному реєстратору скасувати зміни, передбачені цим рішенням;
- Про відшкодування збитків завданих господарському товариству його посадовою особою [61].

А.Сливінська пропонує для вирішення цієї прогалини на законодавчому рівні закріпити перелік видів корпоративних спорів:

1. Спори щодо оскарження учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, рішень, дій або бездіяльності юридичної особи та органів її управління.

2. Спори щодо обрання, відкликання, відсторонення, поновлення на посаді, припинення повноважень керівників чи інших посадових осіб юридичної особи.
3. Спори про визнання недійсними установчих документів (повністю або в частині окремих положень), змін до них.
4. Спори, пов'язані з реорганізацією, ліквідацією юридичної особи, чи скасуванням її державної реєстрації за позовом учасника (засновника, акціонера, члена) до такої юридичної особи.
5. Спори, пов'язані зі створенням юридичної особи, зокрема спори, пов'язані з набуттям корпоративних прав у процесі заснування юридичної особи.
6. Спори про переведення прав та обов'язків покупця акцій, частки у статутному капіталі юридичної особи у зв'язку з порушенням переважного права на придбання акцій, частки.
7. Спори щодо права власності на майно, передане юридичній особі учасником як вклад до статутного капіталу юридичної особи.
8. Спори про стягнення дивідендів.
9. Справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі.
10. Спори щодо визнання права власності на акції, частку у статутному капіталі юридичної особи.
11. Спори, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням, а також визнання недійсними корпоративних договорів.
12. Спори про визнання недійсними значного правочину.
13. Спори між юридичною особою та її посадовою особою.
14. Спори за позовом учасника, який вибув, про визначення та стягнення належної йому вартості частки майна юридичної особи.
15. Спори щодо визначення розміру статутного капіталу юридичної особи та часток учасників.
16. Спори між учасниками юридичної особи або між юридичною особою та її учасниками щодо скасування запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

17. Спори, пов'язані з виключенням учасників, спадкоємців з юридичної особи.

18. Інші спори, пов'язані з набуттям, здійсненням, припиненням корпоративних прав [73, с. 47-48].

До проведення реформ в процесуальному законодавстві в 2017 до корпоративних спорів не відносились спори щодо паїв, акцій, часток вкладу у статному капіталі. У Постанові Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 було вказано, що якщо сторона є фізичною особою, то в порядку господарського судочинства справа не підлягає розгляду [32].

Однією з новел судової реформи 2016 року стала можливість подавати до суду з похідними позовами акціонерів, учасників компаній для відшкодування збитків. Це в значній мірі має забезпечити права господарських товариств, включно з інвесторами та іншими акціонерами на захист власних вкладів. В таких спорах позивачем виступає суб'єкт господарювання в інтересах інвестора, учасника, акціонера, у свою чергу відповідачем – посадова особа, щодо якої вимагають відшкодувати збитки, завдані товариству.

Чому це вважається новелою? Оскільки до 2016 року законом не було передбачено право акціонера товариства звертатися до суду, щодо захисту власних прав та інтересів підприємства, товариства. Лише з прийняттям змін, інвестори отримали можливість реалізувати свою законну можливість захищати свої права в суді в корпоративних спорах [12].

Простежується за судовою практикою складність застосування міри санкцій щодо осіб, через які товариства зазнали збитків, яка складається із труднощі доведення вини посадової особи, що не може ототожнюватися з протиправною поведінкою особи.

Задля притягнення до відповідальності посадової особи має бути чотири умови відповідальності: протиправність, шкода, причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача та провина.

Верховний Суд з цього приводу постановив в таких справах, як № 910/20261/16, № 910/2018/17, № 922/2187/16, що за відсутності хоча б одного із

цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає. Особа, яка завдала шкоду, звільняється від обов'язку її відшкодувати, якщо доведе, що шкоди заподіяно не з її вини [28-30].

Тож щоб довести вину в корпоративному спорі – похідним позовом треба мати декілька ознак: протиправність поведінки відповідача, наявність збитків, причинний зв'язок між протиправними діями та завданою шкодою та вина відповідача (-чів) [12; 84].

Вищий господарський суд України (далі – ВГСУ) ще до реформування судової системи, що стала наслідком судової реформи 2016 року, виклав свою позицію в Постанові Пленуму ВГСУ від 25 лютого 2016 року №4 щодо корпоративних спорів: підвідомчі господарським судам справи стосовно корпоративних відносин між юридичною особою та її учасниками, в тому числі учасниками, що вибули, крім трудових спорів, які входять в юрисдикцію цивільних судів [31].

ВГСУ відніс до корпоративних спорів спори про визнання недійсними установчих документів та/або його частин, змін до них, про ліквідацію юридичних осіб, скасування їх державної реєстрації за позовами учасників їх. В тому числі була виділена низка спорів, які не можуть відноситись до корпоративних спорів (можуть бути розглянуті господарськими судами або ж загальними судами в залежності від суб'єктного складу сторін справи):

- Про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи;
- Про укладення, зміну, розірвання, виконання, визнання недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах між акціонерами, акціонерними товариствами та депозитарними установами;
- Про управління активами корпоративних інвестиційних фондів;
- Про розподіл майна подружжя, вступ до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств;
- Про визнання права власності на акції;

- Про укладення, розірвання, зміни, виконання, визнання недійсним договорів купівлі-продажу акцій;
- Про право власності на частку в статному капіталі між набувачем та учасниками товариства з обмеженою відповідальністю або товариством з додатковою відповідальністю [31].

Також цікавим питанням залишається розмежування конфлікту та спору як категорій. Деякі науковці їх ототожнюють, інші виділяють як родові та видові поняття. На нашу думку, конфлікт є передумовою спору, оскільки останнє пов'язане з розглядом справи та досягненням консенсусу між сторонами альтернативними чи судовими способами. Більшість науковців визначають, що конфлікт і спір є синонімами, тож використовують як взаємозамінні поняття; на законодавчому рівні дані категорії не розмежовані, тож використання їх у синонімічному зв'язку не є помилкою.

Дефініція правового конфлікту не визначена, але на доктринальному рівні деякі науковці захищають не тотожність цих категорій, наприклад, І.Лихолат стверджує, що конфлікт є родовим щодо спору, який має близький зміст, але тільки внаслідок не врегулювання конфлікту у поза юрисдикційний спосіб стає об'єктом вирішення цього питання в суді [60, с. 54]. Ю.Жорнокуй займає ж ту позицію, що і І.Лихолат: спір є наслідком конфлікту [46, с. 3].

Корпоративний спір може виникати між учасниками, що вибули, а також тими, що були пов'язані зі створенням, реорганізацією, управлінням, ліквідацією юридичної особи [46, с. 12]. Конфлікт та спір у корпоративних відносинах займають різні стадії ситуації, що була спричинена розбіжностями між сторонами. Корпоративні спори підвідомчі господарським судам та не можуть розглядатися третейськими судами.

За Постановою Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року по справі № 911/3494/16: спір, що виникає між учасниками підприємства щодо управління ним, зокрема стосовно розірвання договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі цього підприємства є корпоративним і має розглядатися в господарському суді [20].

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 року по справі № 910/18015/17: спір, який стосується прав спадкоємця акціонера про стягнення дивідендів, є корпоративним, оскільки стосується корпоративних відносин між акціонером та акціонерним товариством, і підлягає розгляду в господарському судочинстві [21].

Відповідно до Постанови Великої Палати Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року по справі № 905/2445/17 було вирішено, що «всі спори щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи – суб'єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи (суб'єктний і змістовий критерій)» належать до категорії корпоративних спорів [22].

Розмежувати корпоративні спори від інших можна не тільки за предметом, а й за суб'єктним складом, наприклад:

– В обслуговуючому кооперативі особи, які є його членами незалежно від напрямку діяльності є носіями корпоративних прав, оскільки вони в праві брати участь в управлінні та отримувати певну частку активів. Таким чином, правовідносини між учасниками та самого кооперативу, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням, припиненням його діяльності у якості юридичної особи є корпоративними за Постановою Великої Палати Верховного Суду від 17 грудня 2019 року по справі № 904/4887/18 [26].

– У споживчому товаристві його члени мають право отримувати частку прибутку, що розподіляється між ними за результатами господарської діяльності відповідно до їх пайового внеску – це відповідає поняттю корпоративних прав, тож спори між учасниками такого товариства є корпоративними і підлягають господарському судочинству за Постановою Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2019 року по справі № 738/1772/17 [25].

– В адвокатському об'єднанні його члени можуть подати позов щодо свого членства та кола питань, пов'язаних з цим, в господарський суд – Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2020 року по справі № 750/3192/14 [27].

– Спір між фізичною особою, що є учасником товариства та самого товариства є господарсько-правовим спором, незважаючи на цивільно-правові відносини, які були спричинені укладенням цивільно-правового договору, вони стосуються корпоративних прав позивача і відповідача – Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2018 року по справі № 203/2501/15-ц [23].

Стосовно розмежування корпоративних спорів від трудових Велика Палата Верховного Суду постановила:

– Позов про визнання недійсним рішення наглядової ради про відсторонення від виконання обов'язків глави певного суб'єкта господарювання має розглядатися як корпоративний спір - Постанова ВП ВС від 30 січня 2019 року по справі №145/1885/15-ц [24].

Щодо розмежування адміністративних та корпоративних спорів можна навести приклад стосовно визнання неправомірними дії державного реєстратора з внесення в ЄДР (Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань).

Особливістю цих спорів є комплексний правовий та економічний характер конфлікту, якийчіпає інтереси учасників корпоративних правовідносин.

До характеристики корпоративних спорів внаслідок проведеного аналізу різноманітних думок серед дослідників можна віднести: виникає між учасниками корпоративних відносин у сфері господарювання, має виключність розгляду в господарських судах, виникає внаслідок порушення суб'єктивного корпоративного права з приводу матеріальних правовідносин між рівними (юридично) учасниками конфлікту, предметом конфлікту є корпоративні права.

Ми погоджуємося повністю з визначенням, що було наведено в Постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року по справі № 911/3494/16: корпоративним є спір щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи - суб'єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи, у тому числі й той, який вибув [20].

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПЕРЕГОВОРІВ У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ

2.1. Нормативно-правове регулювання медіації та переговорів в Україні

Нормативно-правове регулювання є «регламентацією загальних суспільних відносин правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та інших формах права, які розраховані на багаторазове застосування за наявності передбачених обставин» [72].

На нашу думку, нормативно-правове регулювання регламентацією кола питань, пов'язаних з певними правовідносинами, законодавчою базою, яка складається із Конституції, кодифікованих джерел: кодексів законів та некодифікованих – законів, підзаконних актів, нормативно-правових договорів, рішення Верховного Суду та інших форм права.

Науковці виділяють, що корпоративне законодавство з врахуванням комплексного міжгалузевого правового інституту складається із: Конституції України, законів України, підзаконних нормативно-правових актів, рішень Верховного Суду, актів реалізації прав, правових звичаїв та локальних актів господарських товариств та суб'єктів господарювання корпоративного типу [79, с. 9].

Що стосується медіації та переговорів, то законом вони не врегульовані як методи вирішення спору. Навіть поняття у сфері посередництва так і не були закріплені національним законодавством, хоча вони і зустрічаються у ЦПК України, ГПК України, КАС України, а також в Наказі Міністерства соціальної політики України №892.

Вітчизняна нормативна база щодо медіації та переговорів корпоративних спорів, на нашу думку, є недостатньою для ефективного регулювання, оскільки

існують Постанови щодо процедури примирення трудових спорів, кримінальних спорів, але щодо корпоративних є велика прогалина.

Незважаючи на те, що нормативно питання медіації не врегульовано, існує певний досвід неурядових організацій, які сприяють поширенню такої альтернативи: Національна асоціація медіаторів України та інші. За останні десятки років медіація стала частиною проектів судових реформ, що підтримуються міжнародними фондами та організаціями в рамках програм допомоги демократії країнам з перехідною економікою, до яких належить і Україна [98].

Як зазначають деякі науковці: з історичної генези медіації в Україні, слід зазначити, що перші спроби впровадження альтернатив судовому розгляду були ще під час СРСР, коли відбувалися страйки та хвилі протесту на сході України у 80х роках ХХ століття, і задля вирішення проблеми були залучені групи з Американської арбітражної асоціації та Федеральної служби медіації та примирення США, що призвело до:

- Донецький психологічний центр уклав угоду з неурядовою організацією США щодо створення першого центру медіації в Україні;
- Було створено за допомогою USAID (агентство США з міжнародного розвитку) нове урядове агентство – Національну службу посередництва і примирення в 1998 році, яка була підзвітна Президенту України та сприяла врегулюванню колективних трудових спорів [15; 98].

Деякі дослідники стверджують, що у 90х років ХХ століття посередництво підтримувалося завдяки міжнародним інвестиціям, в середині 2010х був помітним європейський вплив, хоча тільки після Революції Гідності 2014 року, можна сказати, що було прийнято курс на європейські цінності, серед яких виділяють і доступну альтернативну сукупність способів вирішення спорів [98].

З 2010 року було зареєстровано кілька законопроектів, які так і не вдалося прийняти, лише за 2015 рік було зареєстровано 4 проекта Закону. Причиною цього може слугувати нестабільна політична ситуація в країні. Але незважаючи на цей факт, здійснюються певні кроки до запровадження медіації: підписання

Сінгапурської конвенції, яка в подальшому може бути ратифікована Україною для імплементації міжнародних засад в медіаційній сфері.

Національна асоціація медіаторів України (далі – НАМУ) виклали перелік рекомендацій щодо законодавчого урегулювання медіації в Україні, які ми вбачаємо доцільними:

- Урахування міжнародних стандартів, заснованих на положеннях ЮНСІТРАЛ, Директив ЄС та інших документів Ради Європи;
- Рамковий характер закону, який означає, що медіація буде визначена нормативним актом в основних положеннях, що запустить механізм цього правового інституту, а не буде його обмежувати тощо;
- Принцип поступового розвитку від загального до спеціального (галузевого) – поступовість ініціатив необхідна для формування органічним шляхом цього інституту;
- Принцип попередньої апробації – перед тим, як вводити судову медіацію, слід залучити досвідчених медіаторів для роботи в окремих судах для експерименту, який зможе показати, які справи більше підходять медіації;
- Принцип поєднання законодавчого урегулювання та популяризації цього правового інституту, що дозволить подолати нівелювання медіації та впровадити її для введення в правове поле країни [87].

Необхідність впровадження інституту медіації та переговорів у вітчизняній правовій системі базується на позитивних результатах практики інституту примирення у багатьох країнах, що свідчить про її ефективність. Крім того, він відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, оскільки питанню процедур примирення присвячений ряд рекомендацій та рішень Ради Європи, до них варто віднести:

- Рекомендація R № (2002) 10 Комітету Міністрів Європейської Ради щодо медіації у цивільних справах від 18.09.2002;
- Директива Європейського Парламенту та Ради № 2008/52 ЄС про деякі аспекти посередництва (посередництва) у цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р. та ін. [3; 5].

Директива Європейського Парламенту та Ради № 2008/52 ЄС про деякі аспекти посередництва (посередництва) у цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р., зокрема, визначає медіацію як структурований процес, яку б назву він не мав, у якому дві або більше сторін спору намагаються самостійно на добровільних засадах досягнути вирішення спору за допомогою посередника [3].

Ця Директива, її положення мають використовуватися, коли суд відсилає сторони до медіації або ж, коли національне законодавство рекомендує медіацію.

Крім цього слід виділити ряд нормативно-правових актів стосовно впровадження медіації в українську правову систему:

– Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, схвалена указом Президента України № 231/2021 від 11.06.2021 р., де пунктом 4.1.5 визначається за пріоритетним питанням розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів – запровадження та розвиток інституту медіації [14];

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1413-р «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку “Ведення бізнесу” (“Doing Business”) та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України», яке передбачає завдання щодо «запровадження медіації» шляхом «розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про медіацію та супроводження його» [17].

Важливу увагу можна приділити Наказу Міністерства соціальної політики України 17.08.2016 № 892 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)», який визначає зміст, обсяги, умови та порядок надання послуг посередництва, показники його якості для суб’єктів різних форм власності, але він застосовується лише до організацій надання соціальної послуги особам, сім’ям, а не суб’єктам корпоративних відносин [16].

Цей державний стандарт визначає дво-етапність медіації. З загального огляду ці положення можна застосувати і до корпоративних правовідносин. На

першому етапі, посередник аналізує ситуацію, встановлює зв'язок зі сторонами, допомагає у врегулюванні конфлікту/спору, за потреби отримувачу соціальної послуги звернутися до медіатора. На другому етапі вже медіатор «допомагає сторонам налагодити комунікацію, пояснити одна одній своє бачення конфлікту/спору, визначити шляхи його розв'язання, проаналізувати та за необхідності скорегувати можливі варіанти рішень, домовленості, а також досягти згоди щодо розв'язання конфлікту/спору та/або усунення/відшкодування спричиненої шкоди» [16].

Переговори з огляду на нормативну базу можливі на будь-якій стадії розгляду справи: в господарському процесі можливість мирного врегулювання спору під час підготовчого провадження закріплено в ст. 182 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), під час розгляду справи по суті – ст. 231 ГПК України, у суді апеляційної інстанції – ст. 274 ГПК України, під час касаційного розгляду справи – ст. 307 ГПК України [9].

Відкритим питанням залишається не узгодженість щодо розуміння поняття мирової та медіаційної угоди. Мирова угода є волевиявленням сторін, тож за своєю природою є правочином за ст. 204 ЦК України, але з іншого боку – акт суду, частина судового рішення.

Медіаційна угода, як категорія не визначена законом, що викликає проблему співвідношення. На думку Красіловської З., ці дві угоди відносяться до різних сфер правового регулювання, де мирова угода – інститут процесуального права, а медіаційна угода є цивільно-правовий договір. Науковець стверджує, що передумовою мирової угоди є медіаційна, що складно оспорювати [59, с. 8].

Також до законодавчого регулювання можна віднести законопроект, який вже було прийнято на першому читанні № 3504 «Про медіацію». Законопроектом № 3504 встановлюється, що медіаційна угода є письмовою згодою учасників правовідносин про спосіб врегулювання всіх або певних конфліктів (спорів), які виникли або можуть виникнути між ними, шляхом проведення медіації. Медіаційна угода може укладатися у формі медіаційного застереження в договорі або у формі окремої угоди.

Мирова угода є результатом примирення в суді чи в процесі альтернативного вирішення спору, а медіаційна – результатом добровільного процесу вирішення спору між сторонами за допомогою медіатора. У випадку невиконання мирової угоди здійснюються заходи щодо примусового виконання рішення за виконавчим листом, або ж поновлюється провадження у справі. У випадку невиконання медіаційної угоди, спір буде розглядатися в судовому процесі.

В Україні склалась неоднозначна ситуація стосовно процедури досудового врегулювання: рішенням Конституційного суду України (далі – КСУ) було встановлено, що «право особи на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом» [19]. У свою чергу, ст. 124 Конституції України визначає, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору [1]. Наразі де-юре не встановлено обов'язковості досудового врегулювання корпоративного спору.

Медіація та переговори в корпоративних спорах можуть проводитись як перед зверненням до суду, під час звернення до суду, на стадії судового розгляду, після винесення рішення та у виконавчому провадженні.

Позасудове вирішення корпоративних спорів регулюється «м'якими» нормативно-правовими актами: кодексами корпоративного управління та внутрішніми положеннями компаній [44].

Аналізу також потребує законопроектна діяльність українських парламентарів в цій сфері, адже після багатьох років намагань законодавчо закріпити роль і сутність позасудових видів вирішення спорів, так і не було прийнято жодного закону в цій сфері.

Було б доцільно зробити аналіз законопроекту про медіацію № 3504, який наразі був прийнятий в першому читанні 15 липня 2020 року та чекає другого читання. Станом на вересень 2021 року було надано порівняльну таблицю до другого читання [33].

Документ має закріпити можливість проведення медіації як добровільного позасудового врегулювання спорів, при якому сторони ведуть переговори в присутності медіатора.

Необхідно було прийняти спеціальний закон у сфері посередництва з двох причин:

- для створення ефективної системи посередництва;
- для вжиття заходів щодо реалізації Конвенції Організації Об'єднаних Націй про міжнародні угоди про врегулювання в результаті посередництва (Сінгапурська конвенція про посередництво, що була підписана Україною в серпні 2019 року).

Крім того, метою прийняття Законопроекту є створення правової основи для успішного розвитку медіації в Україні у відповідності з кращою світовою практикою.

Законопроект визначає права і обов'язки медіатора та сторін медіації, правовий статус медіатора, а саме:

- медіація може використовуватися у будь-яких спорах, в тому числі корпоративних, а також у кримінальному судочинстві при укладенні угод про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим);
- фізичні та юридичні особи зможуть звернутися за медіацією на будь-якій стадії спору (до початку судового, арбітражного чи міжнародного комерційного арбітражного розгляду, а також під час поточного розгляду і приведення у виконання);
- медіація буде проводитися за згодою сторін та слідувати принципам добровільності, конфіденційності, незалежності та нейтральності, неупередженості медіатора, самовизначення і рівності сторін;
- критеріями прийнятності для отримання статусу медіатора є ступінь і базове навчання у сфері медіації в Україні або за кордоном;
- асоціації посередників, організації, що надають медіаційні послуги, державні органи та органи місцевого самоврядування, які залучають медіаторів.

Законопроектом також пропонується відшкодувати 60% сплачених судових зборів у разі успішної медіації у спорі, є предметом судового розгляду в ст. 130, 142 Законопроекту.

До другої редакції науковці виділяли, що цей законопроект потребує вдосконалення через те, що він не розглядає проведення посередництва кількома медіаторами, не вказує на можливість здійснення медіації адвокатами та не визначає правовий статус об'єднань медіаторів [80].

Підсумовуючи, слід визначити наступне. Сторони беруть участь у позасудовому врегулюванні спору, який дозволяє діяти у взаємовигідних умовах і, таким чином, контролювати збитки для обох сторін.

Зважаючи на розвиток корпоративних відносин, ускладнюються і способи захисту корпоративних прав та корпоративні спори відповідно. Незважаючи на це, правовий механізм врегулювання корпоративних спорів досі не визначено на рівні законодавства, як і не встановлено переліку корпоративних спорів, хоча існує низка нормативно-правових актів загального характеру, які стосуються медіації та переговорів, але не визначають саме специфіку вирішення для корпоративної сфери.

З огляду на нормативно-правове регулювання України в цій сфері, слід визнати, що на даний момент існує велика прогалина щодо процедурних та матеріальних норм щодо медіації та переговорів щодо вирішення корпоративних спорів.

Тож, доцільним буде прийняти окремий закон щодо медіації та переговорів, в якому були б визначені поняття, правовий механізм регулювання вирішення різногалузевих спорів, зокрема, корпоративних.

Це допоможе розвантажити суди, наблизити Україну до стандартів європейських країн, імплементувати положення Сінгапурської конвенції про медіацію (по суті стала першою багатосторонньою угодою). Сінгапурська конвенція за своїм змістом дає певні орієнтири для законодавчого закріплення медіації, її форм, принципів тощо, які можуть стати корисними для національної нормативної системи.

2.2. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації та переговорів

Медіація і переговори є різними об'єктами правового регулювання з огляду на зарубіжний досвід, аналіз якого дає змогу сказати, що ці два способи є різними. Переговори є таким способом, де сторони разом чи без юридичної супроводження обговорюють питання, що потребують вирішення спору.

Медіація ж є більш врегульованим з законодавчої бази питанням, де медіатор та його роль під час посередництва має бути чітко врегульованою правом, ніж переговори. Після процесу медіації сторони можуть підписати Меморандум про взаєморозуміння, де викладається основна інформація щодо рішення, до якого дійшли сторони. На нашу думку, медіація поглинає переговори, оскільки останні є передумовою для подальшого вирішення спору за допомогою посередника – медіатора.

Переговори можуть передувати медіації або ж самостійно у разі можливості та бажання сторін прийти до єдиного консенсусу сприяти домовленостям.

Медіація в її сучасному розумінні почала розвиватись у другій половині ХХ століття в англо-саксонській правовій сім'ї – США, Австралії, Великобританії, а потім в країнах Європи. Роль США найвагоміша з-поміж трьох, адже саме в Північній Америці почали створювати стандарти щодо посередництва та інших альтернатив судовому розгляду.

Міжнародні стандарти поділяються на імперативні та диспозитивні (softlaw), що стосується медіації, то положення домовленостей (договорів) носять завжди рекомендаційний характер. Важливу роль зіграла ЮНСІТРАЛ – Комісія ООН з міжнародного торговельного права, яка впровадила певні наративи в альтернативних способах вирішення трудових спорів. До регулюючих ADR відноситься Погоджувальний регламент ЮНСІТРАЛ 1980 року, де процедурні правила регулюють всі аспекти погоджувальної процесу, містять типову погоджувальні застереження, визначають, коли відповідна процедура вважається

розпочатою і припиненою, і зачіпають процедурні аспекти, що стосуються призначення і ролі медіаторів.

У Регламенті порушуються такі питання, як конфіденційність (яка поширюється на всі дані під час медіації та мирову угоду, за винятком її розкриття за умовою необхідної її реалізації за ст. 14), допустимість доказів в ході розгляду і обмеження права сторін проводити судовий чи арбітражний розгляд під час проведення медіації (за ст. 16 сторони зобов'язуються не ініціювати під час медіації жодних арбітражних або судових проваджень у спорі, який є предметом перемов) [113].

Типовий закон по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру 2002 року ЮНСІТРАЛ є певним доповненням до Погоджувального регламенту і має на меті привести до відповідності сучасним реаліям правове регулювання питання, пов'язане з процедурою примирення [7]. Цей Типовий закон був реформований в 2018 році і перейменований на Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні мирові домовленості, досягнуті в результаті медіації [115].

Зміни до Типового закона в 2018 році призвели до включення нового розділу, який врегульовував питання міжнародних угод та їх виконання. Також зміни були пов'язані і з понятійним аспектом, раніше медіація та процедура примирення були взаємопов'язаними, тепер в новій редакції використовується лише медіація, хоча жодних матеріально-правових наслідків це не тягне за собою.

У Типовому законі передбачені єдині підходи до виконання мирових угод, а також можливість сторони посилатись в ході провадження на неї, це зумовлює фундаментальність положень цього акту, що створює певні підстави для здійснення Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, досягнуті в результаті медіації – Сінгапурська конвенція про медіацію [115].

Сінгапурська конвенція хоч і не встановлює стандарти проведення процедури примирення, але – зміни, які сприятимуть оптимізації процесу виконання рішень, досягнутих внаслідок медіації між двома суб'єктами господарювання з різних держав-учасниць Конвенції. Таким чином, уніфіковані

підходи щодо втілення в життя рішень, що були досягнуті під час перемовин зможуть полегшати цей процес та надати можливість звернутися до суду іншої країни у спрощеному провадженні.

Важливим, на нашу думку, в цій сфері є досвід Сполучених Штатів Америки, які стали одними з перших, хто почав використовувати досудові способи вирішення конфлікту. В США досить розвинутий інститут альтернативного вирішення спорів. Корпорації, компанії та інші суб'єкти господарювання ще в другій половині ХХ століття займалися розробкою альтернативних видів вирішення спорів поза судовою системою.

Важливу роль у становленні медіації як інституту відіграли саме громадські організації, які популяризували цей вид альтернативного вирішення спорів в той час, коли судові витрати були неосяжними і в США простежувалась хвиля трудових спорів, щоб уникнути страйків і мінімізувати перебої на виробництві.

В 1979 році був створений перший центр – the Center for Public Resources (CPR), який наразі відомий як Міжнародний інститут запобігання та вирішення конфліктів (the International Institute for Conflict Prevention and Resolution) [96]. Він об'єднав юристів з корпоративного права та поставив за мету розробити програму альтернативних способів вирішення спорів.

Внаслідок чого була зроблена резолюція щодо цього питання, яку підписали наразі більше, ніж 4000 фірм – Corporate Policy Statement on Alternatives [91]. Ця програма була дещо змінена в оновлену редакцію з метою відповідності новим викликам – 21st Century Corporate ADR Pledge.

В США діє незалежна некомерційна організація, яка наразі є міжнародно визнаним інститутом щодо розвитку альтернативного вирішення спорів. Ця організація створює комплексні дослідницькі планування та розробки щодо подальшої інтеграції цього альтернативного способу вирішення в інших країнах.

Щодо законодавства, то слід виділити Закон 2001 року про медіацію - Uniform Mediation Act, який складається з багатьох законів штатів. Він об'єднав різні підходи і узагальнив основні категорії і терміни. Закон дає чітке визначення, що може бути медіацією - процес, в ході якого посередник полегшує спілкування

і переговори між сторонами, щоб допомогти їм у досягненні добровільної угоди щодо їх спору [91]. Але прийняття цього правового акту не позбавляє штатів можливості приймати власні закони щодо визначення специфіки процесу медіації.

Першим законом, де згадувалась медіація був Закон ADR 1998 року – Alternative Dispute Resolution Act of 1998, який зобов'язав американські окружні суди впровадити альтернативне вирішення спору. Цей акт вніс правки в розділ 28 Кодексу Сполучених Штатів Америки [89].

Закон про альтернативне вирішенні спорів 1998 року надає федеральним окружним судам широкі повноваження по розробці програм альтернативного вирішення спорів для сторін.

Закон ADR встановлює, що до тих пір, поки не буде прийнято федерального закону про конфіденційність процесів ADR, кожен окружний суд, за місцевим законом, мав забезпечувати конфіденційність процесів ADR і забороняти розголошення конфіденційних повідомлень ADR.

З часу набрання чинності Закону про ADR пройшло більше двох десятиліть, але досі немає федерального закону про конфіденційність ADR [94]. Стосовно конфіденційності, слід зауважити, що будь-яка інформація, яка була проголошена під час процесу медіацією повинна охоронятися законодавством як така, але в кожного штата є своя нормативна база і свої виключення, які регулюють це питання [36].

Стосовно медіаторів, то їхню діяльність та критерії оцінювання встановлюють саморегульовані організації, в деяких штатах є реєстри медіаторів, які з дня отримання ліцензій вносяться в базу даних та можуть займатися посередництвом. Також важливим аспектом є децентралізація регулювання кола питань, пов'язаних з наглядом та моніторингом діяльності медіаторів, як і в Німеччині [36].

Вітчизняні дослідники зауважують, що міжнародний досвід ЄС та США доводить той факт, що медіація є успішним та поширеним внаслідок цього альтернативних та ефективним способом врегулюванням спору [65].

У Сполучених Штатах не існує керівного або регулюючого органу за процесом посередництва. Такі асоціації, як Американська асоціація адвокатів і Американська арбітражна асоціація, забезпечують стандарти, які добре дотримуються на практиці. У більшості штатів діють окремі закони, що регулюють медіацію, які з часом еволюціонували. Було зроблено кілька спроб розробити єдині внутрішні нормативні акти про посередництво у Сполучених Штатах, але ця ідея так і не була реалізована на федеральному рівні.

Деякі штати вимагають посередництва в певних спорах, роблячи медіацію за допомогою законів штатів обов'язковою для підтвердження факту намагань сторін досудово врегулювати спір (штат Флорида) [110].

По суті, мирові угоди заключаються на кшталт цивільним договорам, які відповідають принципу свободи договору, тож прописати чи врегулювати питання щодо цього не є доцільним, але коло питань, пов'язаних з конфіденційністю, обов'язковістю використовувати альтернативні способи вирішення до судового провадження є актуальними, тож федеральне вирішення значно полегшило б процедуру примирення, прийнявши нормативно-правовий акт щодо цього.

Питання конфіденційності наразі є не врегульованим в достатній мірі між ЄС та іншими міжнародними суб'єктами. В рамках захисту програм між ЄС – США та Швейцарії – США були розроблені Міністерством торгівлі США, Європейською комісією та урядом Швейцарії платформи захисту конфіденційності, які були механізмом для захисту інформації при передачі персональних даних з ЄС в США, із 2017 року з Швейцарії в США.

Але з 2020 року суд ЄС виніс рішення про визнання недійсним Рішення Європейської комісії (ЄС) 2016/1250 від 12 липня 2016 року про достатність захисту, забезпечуваною платформою конфіденційності ЄС-США. В результаті цього рішення Система Захисту конфіденційності ЄС-США більше не є дійовим механізмом для дотримання вимог ЄС щодо захисту інформації при передачі персональних даних з Європейського Союзу в Сполучені Штати, але це рішення

не звільняє учасників Щита конфіденційності ЄС-США від їх зобов'язань за угодою ЄС-США.

Згодом 8 вересня 2020 року Федеральний комісар із захисту даних та інформації (FDPIC) Швейцарії опублікував висновок, в якому робиться твердження про те, що швейцарсько-американська система захисту конфіденційності також не забезпечує достатнього рівня захисту для передачі даних з Швейцарії в Сполучені Штати відповідно до Федерального закону Швейцарії про захист даних (FADP) [97]. Таким чином, питання забезпечення захисту між міжнародними суб'єктами залишається відкритим.

Що стосується європейського регулювання, то на території тих країн, що долучились до цього міжнародного документа діє Загальний регламент захисту даних 2016/679, який ратифікований і Україною з 2016 року [4]. Він визначає перелік суб'єктивних прав щодо захисту даних: права на доступ, виправлення, видалення, обмеження обробки, заперечування та ін.

Медіація виявилася високоефективним механізмом вирішення спорів у багатьох європейських країнах, тож корисним для України є приклад і Європейського Союзу, де було прийнято ряд документів щодо правового регулювання питання недержавного врегулювання спорів, оскільки національне законодавство зараз знаходиться в процесі гармонізації із законодавством ЄС. Серед прийнятих рекомендаційних документів ЄС, слід відзначити наступні.

Після того, як Рада ЄС прийняла висновок стосовно альтернативних методів вирішення спору, була прийнята Зелена книга щодо альтернативного розгляду спорів в цивільному та комерційному праві 2002 року, що сприяла використанню медіації і заклала основи для Директиви «Про певні аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» 2008 року. Ця Директива стала суттєвим кроком, як наголошують вітчизняні дослідники, щодо впровадження медіації в європейському правовому просторі [47].

Директива 2008 року встановлює, що право на медіацію є правом кожного на доступ до правосуддя, велика увага приділяється основним спорам в ЄС –

транскордонним. Наголошується, що медіація не є вторинним способом вирішення спору, але й не має на меті замінити собою судовий розгляд [93].

Директива зазначає, що:

- медіація є добровільним процесом, де сторони самостійно керують процесом і можуть організувати його на власний розсуд.
- Медіація може забезпечити економічно ефективно та швидко позасудове вирішення цивільних і господарських спорів [3].

Після прийняття цієї Директиви були внесені зміни до національного законодавства держав-членів ЄС, що створювало інституційну основу для забезпечення механізму контролю за якістю послуг посередництва та правову основу щодо процесуальних аспектів використання медіації, а також було закріплено право суду пропонувати сторонам звернення до медіації [76, с. 132].

Важливим моментом в правовій системі кожної країни є процесуальні строки, тож питання щодо цього також було вирішено: час проведення посередництва не буде включатися в строк позовної давності, таким чином країни ЄС брали на себе зобов'язання гарантувати сторонам можливість звернутися до суду, уникнувши перешкод для ініціювання такої процедури, зокрема, в арбітражі за ст. 8 Директиви.

У відповідності з Європейською директивою 2008/52/ЄС повинна бути передбачена можливість вимагати приведення у виконання письмової угоди, укладеної в результаті посередництва. Держави-члени вказують, які суди або інші компетентні органи отримувати такі запити.

В Бельгії, Німеччині (діє Закон про посередництво (Mediationsgesetz), який визначає основні принципи та регулює процедуру, але не має нормативного акту щодо визначення акредитації медіатора) існує альтернатива схваленню [99; 103]. Можливо, щоб угода про посередництво було оформлено нотаріусом у вигляді нотаріального документа. Таким чином, угода також стає справжнім і підлягає виконанню без звернення до судді. Цей варіант можливий тільки за згодою всіх сторін. В Бельгії, Німеччині немає безкоштовного посередництва.

В Чехії передбачена можливість скористатись послугами посередництва безкоштовно, звернувшись до Служби пробації та медіації, яка і здійснює затвердження угод в передбаченому законом випадку [100]. В Іспанії також є можливість безкоштовного посередництва, звернувшись до Межконфедеральної служби медіації та арбітражу - the Servicio Interconfederal de Mediación y Arbitraje, SIMA, але лише до тих справ, що не відносяться до компетенції органів автономних організацій. SIMA є державним фондом, що знаходиться під координацією Міністерства зайнятості та соціального забезпечення [106].

Польща також надає можливість безкоштовної медіації завдяки Міністерству юстиції, але в цій країні існує лише судова промульгація мирової угоди [106]. В Швеції, Фінляндії, Нідерландах та Великобританії у комерційній сфері не існує безкоштовної медіації. Хоча в Нідерландах є часткова державна компенсація у разі неможливості покриття витрат сторонами [101; 105; 109].

В Італії передбачені критерії оцінювання, викладені в Наказі Міністерства № 180/2010, існує також реєстр посередницьких організацій, що публікує Міністерство юстиції, які можуть надавати послуги медіації безкоштовно – за рахунок держави [104]. В Португалії також існує розгалужена система визначення винагороди посередника відповідно до закону, але сторони мають можливість звернутися за юридичною допомогою і отримати звільнення від оплати зборів, якщо доведуть факт проблем з фінансами [107].

У Франції існує розгалужена система неурядових організацій щодо здійснення медіації, які надають свої послуги за плату, яка варіюється, оскільки законодавство не встановлює будь-якої шкали. Але державні департаменти Міністерства юстиції, соціальних прав і зайнятості та інші зобов'язані застосовувати національну шкалу, яка встановлює суму в залежності від доходу сторін спору. Виконання за французькою моделлю підлягає затвердженню в суді [102].

Медіація у Великобританії використовується також вже багато років і дещо відрізняється від американської та європейської моделі. Цікавим фактом є те, що незважаючи на те, що правова система США була під впливом англійської школи,

медіація у Великобританії зазнала впливу практики США, але зробивши його більш формальним [118].

Медіація використовується не тільки на етапі, коли сторони все ще погоджують: передати свій спір в суд, практика в Великобританії, полягає в тому, що суди активно заохочують зі свого боку до посередництва, зазвичай після першої засідання з розгляду справи. Посередництво не обов'язково повинно проводитися на підготовчому етапі; це може статися пізніше або раніше, навіть до того, як буде порушено судовий провадження.

Хоча у Великобританії немає закону щодо медіації, але існує низка галузевих актів і прецедентне право, що вимагає від сторін використовувати альтернативи судовому розгляду як досудовий етап вирішення спору [92]. Так, з 1999 року після реформ Вульфа була розпочата тенденція до більш доступного правосуддя [111].

Зазнали зміни Правила цивільного судочинства, які після реформи прямо встановлюють, що суди мають сприяти вирішенню спору альтернативними способами у разі доцільності цієї процедури [112].

Роль Ради Європи (1949 року створення) як міжнародної організації, що складається із 47 країн Європи, також займає значне місце, оскільки ця рада визначала стандарти медіації для втілення права особи на справедливий суд. У Варшавській декларації 2005 року Рада Європи взяла на себе зобов'язання сприяти державам-членам у розробці альтернативних методів розв'язання спору [2].

За ініціативою Ради Європи була створена досить велика низка рекомендацій щодо різних галузей права в аспекті правового регулювання медіації, зокрема Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про медіацію в цивільному процесі 2002 року, яка визначала основні керівні засади медіації: доступність, конфіденційність, незалежність та ін. [5].

Етичні засади медіації визначені в такому правовому акті, як Європейський кодекс поведінки для медіаторів 2004 року, що був розроблений за підтримки Європейської Комісії [95].

Ці етичні визначають вимоги до посередника, його поведінку та поведінку сторін медіації, а також регулюють моральні аспекти щодо матеріальної винагороди. Медіатор має бути незалежним, нейтральним, неупередженим, толерантним, добросовісним. Стосовно оплати за послуги посередництва, то медіатор має право здійснювати свою діяльність про bono (безоплатно), або ж отримати винагороду. Але забороняється вимога додаткової винагороди за результат медіації.

Деякі науковці виділяють три моделі правового регулювання медіації:

– Ринково-договірна : медіація не заборонена законом, здійснюється без втручання держави, на приватних засадах, що робить за своєю суттю угоду, до якої дійшли сторони медіації – цивільним договором.

– Саморегульована: прикладом слугує модель США, де медіатори – юристи об'єднувалися в професійні спілки і крім здійснення посередницької діяльності, створювали правове регулювання цієї сфери: правила поведінки, проведення, підготовки тощо.

– Законодавчо визначена в нормативній базі країни, де правилами загального, спеціального законодавства врегульовуються питання щодо матеріальних та процесуальних аспектів використання медіації [51; 88].

Іноземний досвід регулювання медіації є досить корисним для української моделі, яка не врегульовує це питання законодавчо. Існують різні моделі правового регулювання ADR, де превалює децентралізований підхід, як в США, де керівну роль займають неурядові організації, та європейський підхід, де за традицією континентального права джерелом регулювання є закон або ж інші нормативно-правові акти, які в правовому аспекті визначають ключові питання, а не першочергові віддають на розсуд зацікавленим сторонам.

На нашу думку, було б доцільно імплементувати низку положень, внаслідок проведеного аналізу моделей регулювання альтернативних способів вирішення спорів:

– Визначити обов'язковість досудового врегулювання за допомогою альтернативних видів вирішення спорів;

- Законодавчо врегулювати медіацію як вид досудового вирішення спору в окремому законі;
- Надати суду можливості передавати справи на підготовчому етапі розгляду до посередництва, наразі існує така можливість лише за заявою сторони відмовитись від судового розгляду;
- Визначити процесуальні строки: під час проведення процесу медіації особа не втрачає можливості звернутися до суду, незважаючи на сплив строку подання позову;
- В законі про медіацію врегулювати питання щодо доступності, конфіденційності та акредитації медіаторів;
- Впровадити не безкоштовне, але державне кредитування, виплату частини послуг посередників.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Внаслідок проведеного дослідження альтернативних видів вирішення корпоративних спорів та на підставі викладеного у випускній кваліфікаційній роботі матеріалу, ми дійшли до висновку:

1. Корпоративний спір може виникати між учасниками, що вибули, а також тими, що були пов'язані зі створенням, реорганізацією, управлінням, ліквідацією юридичної особи. Корпоративні спори відносять до виключної підсудності господарських судів відповідно до частини 6 ст. 30 ГПК України та не можуть бути розглянуті за допомогою новели 2017 року – спрощеного позовного провадження згідно з п. 3 частини 4 ст. 247 ГПК України. Тож у разі, якщо сторони мають бажання вирішити суперечливі питання корпоративного характеру з більшою долею оптимізації, доцільно було б звернутися до альтернативних видів вирішення спору.

Ми повністю погоджуємося з визначенням, що було наведено в Постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року по справі № 911/3494/16: корпоративним є спір щодо створення, діяльності, управління та припинення юридичної особи - суб'єкта господарювання, якщо стороною у справі є учасник (засновник, акціонер, член) такої юридичної особи, у тому числі й той, який вибув [20].

2. Медіація як спосіб альтернативного вирішення корпоративних спорів покликана за невеликий час задовільнити інтереси двох сторін, а не визнати права та задовільнити корпоративні інтереси однієї, як це відбувається в судовому процесі.

Медіація поділяється на декілька видів:

– Позасудова медіація: повна незалежність від судового розгляду справи;

- Присудова медіація: певна координація з судом;
- Медіація в межах судового процесу: локальний та персональний зв'язок із судом та діями, що здійснюються в межах судового розгляду справи.

Переговори використовуються в законодавчій базі, але не має закону, який би дав визначення цьому поняттю та його співвідношення з медіацією. В Цивільному кодексі України, наприклад, використовується поняття переговорів для укладення правочину, в Законі України «Про публічні закупівлі» згадується це поняття для домовленостей щодо закупівель.

Стосовно спільних рис медіації та переговорів, слід зазначити, що дані види альтернативних спорів, зокрема, в корпоративній сфері, об'єднує гнучкість, доступність, економія часу та коштів, принцип диспозитивності, конфіденційності, добровільності виконання домовленостей, вони обидва є альтернативними видами вирішення корпоративних спорів, що мають своїм завданням – досягнення взаємовигідного рішення для сторін спору за допомогою спільній комунікації – діалогу.

І переговори, і медіацію об'єднує те, що обидва види альтернативного вирішення спору є не врегульованими на законодавчому рівні, що призводить до ускладнення обов'язковості виконання медіаційної угоди. Однак на рівні корпоративного управління можуть прийняти внутрішні правила щодо притягнення до відповідальності тих, хто ухиляється від виконання домовленостей, та передбачити відповідні санкції.

Щодо відмінностей: переговори на відміну від медіації здійснюються без третьої особи – медіатора, посередника, тоді як особливістю медіації є використання послуг медіатора, який має сприяти досягнення консенсусу між сторонами конфлікту.

Медіація та переговори як самостійні види альтернативного вирішення корпоративного спору знаходяться на стадії становлення, вони мають низку переваг, які заохочують учасників корпоративного спору звертатись до цих процедур: економія часу та коштів, конфіденційність, можливість задоволення інтересів двох сторін спору. Щоб переговори або медіація стали елементом

корпоративного управління, слід визнати їх в корпоративних документах: внутрішніх правилах тощо, корпоративній політиці товариства/компанії.

Для ефективного використання медіації та переговорів має бути вирішена низка питань на законодавчому рівні: строки зупинення, переривання строку позовної давності внаслідок переговорів та медіації, відповідальність сторін у разі невиконання домовленостей, строки та вимоги проведення, а також вимоги до оформлення угод за результатами переговорів, медіації, а також визначити порядок отримання професії медіатора.

3. Медіація хоча і не регулюється спеціальним законом в Україні, поступово визнається в інших нормативно-правових актах: ЦПК України, ГПК України та КАС України. На нашу думку, медіація є сукупністю послідовних етапів для досягнення певної мети: приєднання до цієї процедури, обговорення проблеми, пошук та розробка можливих рішень задля вирішення спору та урегулювання його за допомогою укладання угоди.

Медіація та переговори як самостійні види альтернативного вирішення корпоративного спору знаходяться на стадії становлення, вони мають низку переваг, які заохочують учасників корпоративного спору звертатись до цих процедур: економія часу та коштів, конфіденційність, можливість задоволення інтересів двох сторін спору.

Вітчизняна нормативна база щодо медіації та переговорів корпоративних спорів, на нашу думку, є недостатньою для ефективного регулювання, оскільки існують Постанови щодо процедури примирення трудових спорів, кримінальних спорів, але щодо корпоративних є велика прогалина.

4. Можна виділити три моделі правового регулювання медіації з огляду зарубіжного досвіду:

- Ринково-договірна : медіація не заборонена законом, здійснюється без втручання держави, на приватних засадах, що робить за своєю суттю угоду, до якої дійшли сторони медіації – цивільним договором.
- Саморегульована: прикладом слугує модель США, де медіатори – юристи об'єднувалися в професійні спілки і крім здійснення посередницької

діяльності, створювали правове регулювання цієї сфери: правила поведінки, проведення, підготовки тощо.

– Законодавчо визначена в нормативній базі країни, де правилами загального, спеціального законодавства врегульовуються питання щодо матеріальних та процесуальних аспектів використання медіації [51; 88].

Корпоративні спори з огляду на зарубіжну практику найчастіше вирішуються саме в позасудовому порядку, бо це не включає великі судові витрати, держава законодавчо врегульовує процедуру та сторони мають більше шансів дійти до домовленостей, ніж за допомогою участі арбітра.

Іноземний досвід регулювання медіації є досить корисним для української моделі, яка не врегульовує це питання законодавчо. Існують різні моделі правового регулювання ADR, де превалює децентралізований підхід, як в США, де керівну роль займають неурядові організації, та європейський підхід, де за традицією континентального права джерелом регулювання є закон або ж інші нормативно-правові акти, які в правовому аспекті визначають ключові питання, а не першочергові віддають на розсуд зацікавленим сторонам.

Маємо зазначити, що необхідно прийняти спеціальний закон щодо медіації з двох причин:

– для створення ефективної системи посередництва;

– для вжиття заходів щодо реалізації Конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про посередництво, що була підписана Україною в серпні 2019 року).

На нашу думку, законодавець має прийняти Проект Закону України «Про медіацію» № 3504 від 19.05.2020, який би зміг законодавчим врегулюванням медіації розвантажити суди, наблизити Україну до стандартів європейських країн, ратифікувати Сінгапурську конвенцію про медіацію.

На нашу думку, було б доцільно імплементувати низку положень, внаслідок проведеного аналізу зарубіжних моделей регулювання альтернативних способів вирішення спорів:

- Визначити обов'язковість досудового врегулювання за допомогою альтернативних видів вирішення спорів;
- Законодавчо врегулювати медіацію як вид досудового вирішення спору в окремому законі;
- Надати суду можливості передавати справи на підготовчому етапі розгляду до посередництва, наразі існує така можливість лише за заявою сторони відмовитись від судового розгляду;
- Визначити строки: під час проведення процесу медіації особа не втрачає можливості звернутися до суду, незважаючи на сплив строку подання позову;
- В законі про медіацію врегулювати питання щодо доступності, конфіденційності та акредитації медіаторів, а також встановити граничний строк проведення медіації задля ліквідації можливого зловживання.

Було б доцільним внести зміни і до ГПК України в ст. 130, ЦПК України в ст. 142, Закону України «Про судовий збір» щодо встановлення повернення позивачу з державного бюджету 50 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову у разі укладання угоди про врегулювання конфлікту (спору) за результатами медіації до прийняття рішення у справі судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 28.03.2021).
2. Варшавська декларація (Підсумкова декларація саміта) Рада Європи від 17.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_716#Text (дата звернення: 07.10.2021).
3. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах ЄС від 21.05.2008 № 2008/52/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text (дата звернення: 28.03.2021).
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 07.10.2021).
5. Рекомендація Rec. (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 28.03.2021).
7. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру ООН від 24.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text (дата звернення: 07.10.2021).

8. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.03.2021).
9. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 28.03.2021).
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
11. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 28.03.2021).
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів : Закон України від 07.04.2015 № 289-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289-19#Text>(дата звернення: 20.05.2021).
13. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 20.05.2021).
14. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
15. Про утворення Національної служби посередництва і примирення : Указ Президента України від 17.11.1998 № 1258/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1258/98#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
16. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (дата звернення: 07.10.2021).
17. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку “Ведення бізнесу” (“Doing Business”) та

визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1413-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-p#Text> (дата звернення: 07.10.2021).

18. Висновок Конституційного суду України від 20.01.2016 № 1-в/2016.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#Text> (дата звернення: 28.03.2021).

19. Рішення Конституційного суду України від 09.07.2002 № 15-рп/2002.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02#Text> (дата звернення: 28.03.2021).

20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.05.2018 року по справі № 911/3494/16. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74440210> (дата звернення: 07.10.2021).

21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 року по справі № 910/18015/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76649426> (дата звернення: 07.10.2021).

22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.10.2018 року по справі № 905/2445/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77969229>(дата звернення: 20.05.2021).

23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.12.2018 року по справі № 203/2501/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78529845> (дата звернення: 07.10.2021).

24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 року по справі №145/1885/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79684982> (дата звернення: 07.10.2021).

25. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.02.2019 року по справі № 738/1772/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80523618> (дата звернення: 07.10.2021).

26. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17.12.2019 року по справі № 904/4887/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86566266> (дата звернення: 07.10.2021).

27. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2020 року по справі № 750/3192/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88168781> (дата звернення: 07.10.2021).

28. Постанова Верховного Суду від 04.04.2018 року по справі № 910/2018/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73335693> (дата звернення: 07.10.2021).

29. Постанова Верховного Суду від 20.06.2018 року по справі № 922/2187/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75081758> (дата звернення: 07.10.2021).

30. Постанова Верховного Суду від 26.11.2019 року по справі № 910/20261/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859> (дата звернення: 07.10.2021).

31. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text> (дата звернення: 20.05.2021).

32. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Верховного суду України від 24.10.2008 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08#Text> (дата звернення: 20.05.2021).

33. Проект Закону про медіацію України № 3504 від 19.05.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 28.03.2021).

34. Бабецька І.Я. Корпоративні правовідносини та корпоративні права: до проблеми визначення поняття. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 8. С. 150-155.

35. Бігняк О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні : дис...док. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2018. с. 474.
36. Бідний Є., Павленчик М. Хто не домовляється – той платить, або іноземний досвід медіації. *Юридична газета*. 2016. № 46. С. 22. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/2016/yur-gazeta.pdf> (дата звернення: 07.10.2021).
37. Бугайчук А., Бондарчук Н. Проблеми правового регулювання медіації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С. 209.
38. Вербіцька М., Вакіряк В. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності корпоративного спору та особливостей його предметної юрисдикції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 2. С. 111-116.
39. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О. М. Вінник. К., 2004. 32 с.
40. Вронська Г. Корпоративні спори – актуальні питання практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. 2018. URL: https://uba.ua/documents/events/2018/26102018_corp/vronska.pdf (дата звернення: 20.05.2021).
41. Вронська Г. ВС перерахував особливості розгляду спорів між товариствами та їх учасниками. 2019. URL: https://zib.com.ua/ua/136558-vs_pererahuvav_osoblivosti_rozglyadu_sporiv_mizh_tovaristvam.html (дата звернення: 07.10.2021).
42. Григоренко О.В. До питання про поняття корпоративного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. № 2. С. 88-91.
43. Джемілова Ф.С. Удосконалення правового регулювання вирішення корпоративних спорів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2013. № 1. С. 350-353.
44. Ерік М. Рунессон, Марі-Лоранс Гі Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління. 2007. URL: <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/a2ccb952-d8ee-4ed2-8c03->

c5a864f7cfcc/FocusReport_Ukr_final.pdf?MOD=AJPERES&CVID=jtCwvPb (дата звернення: 07.10.2021).

45. Єрмоєнко Г. Перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <http://ukrmediation.com.ua/files/content/Perspectyvyy.pdf> (дата звернення: 20.05.2021).

46. Жорнокуй Ю.М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: автореферат дис. ... док. юрид.наук. 12.00.03. Харків, 2016. с. 41.

47. Ільющенко Г.В. Медіація як позасудовий спосіб врегулювання господарських спорів. Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 листоп. 2019 р.). Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. С. 32-35 URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4176/1/6.pdf> (дата звернення: 07.10.2021).

48. Кармаза О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С. 13-18. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/3.pdf> (дата звернення: 20.05.2021).

49. Карташов М. Медіація як форма вирішення корпоративних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 11-15.

50. Квасніцька О.О. Господарське процесуальне право: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2013. 194 с.

51. Кисельова Т. Механізми саморегулювання діяльності медіаторів: кращі практики і уроки для України (Self-Regulation of Mediation: Best Practices and Lessons for Ukraine). USAID 'New Justice' Program Report 2018. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3199954 (дата звернення: 07.10.2021).

52. Коваленко Т. Медіація: процедура врегулювання спорів за взаємною згодою сторін. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 1. С. 16-23.

53. Ковалишин О. Р. Корпоративний спір: характерні особливості та класифікація. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. № 21. С. 113-117.

54. Кознова О., Луговий С. Топ-5 корпоративних спорів 2020 року. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/199191_top-5-korporativnikh-sporv-2020-roku (дата звернення: 20.05.2021).

55. Кологойда О. Щодо поняття та критеріїв корпоративного спору.2021.URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Kologojda_prezent.pdf(дата звернення: 20.05.2021).

56. Колосов Р. Поняття та зміст корпоративних правовідносин: теоретико-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 35-38.

57. Колянко О.В. Державне регулювання корпоративних відносин в Україні. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2020. № 60. С. 25.

58. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук та ін. ; за заг. ред. В.А. Васильєвої. – Харків : Право, 2018. 616 с.

59. Красіловська З.В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: дис. канж. юр. наук. : 25.00.01. Одеса, 2017. 221 с.

60. Лихолат І. П. Правові конфлікти та правові спори: диференціація понять і особливості їх вживання. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 52-55.

61. Луговий С. ТОП-5 корпоративних спорів 2020 року. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/199191_top-5-korporativnikh-sporv-2020-roku (дата звернення: 20.05.2021).

62. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92-100.

63. Марущак Я.С. Правова природа корпоративних відносин: сутність та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2016. № 20. С. 63-67.
64. Матат В.В. Можливості застосування медіації у системі управління корпоративними конфліктами. *Вчені записки Університету «КРОК»*. № 3 (59). 2020. С. 134-142.
65. Махова Л.О., Виприцький А.О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 5 (2) с. 241-247. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_2/42.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
66. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін. ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
67. Мелех Л.В., Візник О.В. Проблеми застосування законодавства у розгляді спорів, що виникають з корпоративних відносин. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2016. № 2. С. 140-147.
68. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна: питання розвитку приватного права*. 2014. №11. С. 46.
69. Островська О.А., Фінько О.Л. Медіація як альтернативний спосіб урегулювання конфліктів та консалтингова послуга. *Глобальні та національні проблеми економіки: економічна теорія та історія економічної думки*. 2018. №21. С. 35.
70. Потьомкіна Ю. переваги нового закону про медіацію для бізнесу. *Економічна правда*. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/22/663244/> (дата звернення: 07.10.2021).
71. Сергеева С. Переваги медіації: коротко про головне. 2020. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8051/> (дата звернення: 28.03.2021).

72. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. 2001. URL: https://pidru4niki.com/1361051543101/pravo/vidi_pravovogo_regulyuvannya_suspilnih_vidnosin (дата звернення: 07.10.2021).
73. Сливінська А.В. Правове регулювання господарських відносин в окремих сферах і галузях економіки. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 40-52. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.040> (дата звернення: 07.10.2021).
74. Смітюх А.В. Корпоративне право: методичні рекомендації. 2020. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28335/1/Метод_вказвки_Корпоративне_право_2020.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
75. Сосула О.О. Цивільно-правові способи розпорядження корпоративними правами: дис ... докт. філос. в галузі права. 081. Львів, 2021. с. 223.
76. Степаненко Т.В. Європейські стандарти медіації в цивільно-правових спорах та їх упровадження в Польщі та Чехії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 131-135. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/34.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
77. Теслюк В. Корпоративні спори: актуальна судова практика. 2020. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014267 (дата звернення: 28.03.2021).
78. Чепурна С., Легка О. Нові правила арбітрабельності спорів. *Юрист і закон*. 2017. № 47. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/new_rules_of_dispute_arbitrability_in_ukraine/ (дата звернення: 20.05.2021).
79. Швидка Т. І. Корпоративне право. Підготовка до іспиту : навч. посіб. / Т. І. Швидка, О. М. Давидюк. – Харків : Право, 2021. 104 с.
80. Шеремет А. Законодавче регулювання медіації в Україні : аналіз проекту Закону України «Про медіацію». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 51-56. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/11/9.pdf> (дата звернення: 07.10.2021).

81. Щербина В. Правова природа корпоративних відносин // В. Щербина. Українське комерційне право. 2006. №7. С.10-14.
82. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права // В. С. Щербина. К.: Хрінком Інтер, 2008. с. 26.
83. Ясиновський І.Г. Імплементція процедури медіації в Українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. К., 2016. 295 с.
84. Ясінська М. Перший позитивний прецедент за похідним позовом. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/192545_obtsyanogo-tri-roki-chekayut-pershiy-pozitivniy-pretседent-za-pokhdnim-pozovom (дата звернення: 20.05.2021).
85. Комітети ААУ. URL: <https://www.uaa.org.ua/pro-aaу/struktura-aaу/komitety/> (дата звернення: 07.10.2021).
86. Комітети НААУ. URL: <https://unba.org.ua/komitety> (дата звернення: 07.10.2021).
87. Медіація та судова система. URL: http://namu.com.ua/ua/downloads/promomaterials/DODATOK_6_BROSHURA_ME DIATCHIA_TA_SUD.pdf (дата звернення: 07.10.2021).
88. Alexander N. Mediation and the Art of Regulation. Queensland U. Tech. L. & Just. 2008. № 8. P. 1.
89. Alternative Dispute Resolution Act of 1998. URL: <https://www.transportation.gov/civil-rights/pl-105-315-28-usc-651-alternative-dispute-resolution-act-1998> (дата звернення: 01.10.2021).
90. Bodnarchuk O. H. To the issue of jurisdiction over corporate disputes in Ukraine. Приватне та публічне право. 2018. № 1. С. 40-44.
91. Bryan K. CPR – The 21st Century Corporate ADR Pledge. URL: <https://ccbjournal.com/articles/cpr---21st-century-corporate-adr-pledge> (дата звернення: 01.10.2021).
92. Cortes, Pablo, The Promotion of Civil and Commercial Mediation in the UK (July 19, 2015). University of Leicester School of Law Research Paper No. 15-23, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2633215> (дата звернення: 01.10.2021).

93. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32008L0052> (дата звернення: 01.10.2021).

94. Donald L Swanson. ADR Act of 1998: A Reflection on Its Effectiveness and Shortfalls. URL: <https://www.abi.org/feed-item/adr-act-of-1998-a-reflection-on-its-effectiveness-and-shortfalls> (дата звернення: 01.10.2021).

95. Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. Brussels. 19.04.2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52002DC0196> (дата звернення: 01.10.2021).

96. History of CPR. URL: <https://www.cpradr.org/about/history> (дата звернення: 01.10.2021).

97. JAMS Privacy Shield Dispute Resolution. URL: <https://www.jamsadr.com/eu-us-privacy-shield> (дата звернення: 01.10.2021).

98. Kyselova, Tatiana, Integration of Mediation into Ukrainian Court System: Policy Paper (October 17, 2017). Council of Europe, Kyiv, 2017, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3054519> (дата звернення: 01.10.2021).

99. Mediation in EU countries. Belgium. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?BELGIUM&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

100. Mediation in EU countries. Czech Republic. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?CZECH_REPUBLIC&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

101. Mediation in EU countries. Finland. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?FINLAND&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

102. Mediation in EU countries. France. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?FRANCE&member=1 Mediation in USA. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1afc5951-1db6-4f91-8e3b-500022484dbd> (дата звернення: 01.10.2021).

103. Mediation in EU countries. Germany. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?GERMANY&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

104. Mediation in EU countries. Italy. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?ITALY&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

105. Mediation in EU countries. Netherlands. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?NETHERLANDS&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

106. Mediation in EU countries. Poland. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?POLAND&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

107. Mediation in EU countries. Portugal. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?PORTUGAL&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

108. Mediation in EU countries. Spain. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?SPAIN&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

109. Mediation in EU countries. Sweden. URL: https://e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?SWEDEN&member=1 (дата звернення: 01.10.2021).

110. Mediation in USA. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1afc5951-1db6-4f91-8e3b-500022484dbd> (дата звернення: 01.10.2021).

111. Spence O. Mediation – voluntary in name only? 2021. URL: <https://www.hka.com/mediation-voluntary-in-name-only/> (дата звернення: 01.10.2021).

112. The Civil Procedure Rules (CPR). URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules> (дата звернення: 01.10.2021).

113. Uncitral Conciliation Rules (1980). URL: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/conc-rules-e.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).
114. Uncitral Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use 2002. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/03-90953_ebook.pdf (дата звернення: 28.03.2021).
115. Uncitral Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation, 2018. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation (дата звернення: 01.10.2021).
116. Uniform Mediation Act. URL: <https://www.mediate.com/articles/umafinalstyle> (дата звернення: 01.10.2021).
117. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-4&chapter=22&clang=_en (дата звернення: 28.09.2021).
118. US vs UK - a comparison of mediation processes. URL: <https://www.skuld.com/topics/legal/pi-and-defence/us-vs-uk---a-comparison-of-mediation-processes/> (дата звернення: 01.10.2021).